

It is necessary to adopt a comprehensive approach to disaster risk management. The authors' conclusions emphasize the importance of insurance products in the broader context of risk management and financial security in the insurance sector.

Key words: *insurance, insurance market, financial risks, insurer, insured, insurance reserves, insurance premiums, insurance payments*

УДК: 338.1: 577.41

DOI: 10.32782/2415-8240-2024-104-2-367-374

МОДЕРНІЗАЦІЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Л. В. СМОЛІЙ, кандидат економічних наук

В. С. РЯБОКУЧМА, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

О. В. ШТЕЛЬМАХ, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

В статті проведено аналіз теоретичних аспектів модернізації аграрної сфери економіки в контексті сталого розвитку. Встановлено, що модернізація є невід'ємною розв'язкою сільського господарства, проте проводити її необхідно із врахуванням засад сталого розвитку, які базуються на гармонізації економічної, екологічної та соціальної сфер. Визначено негативні наслідки інтенсифікації аграрного виробництва та основні економічні, екологічні та соціальні проблеми, які можна вирішити шляхом модернізації галузі. Розглянуто ефекти модернізації аграрної сфери економіки.

Ключові слова: *аграрна сфера економіки, модернізація, інтенсифікація, сталий розвиток, інноваційність, розвиток, сільське господарство, економіка.*

Постановка проблеми. Індустріалізація та модернізація суттєво змінили обличчя сільського господарства, перевівши його на нові технології, які дозволяють виробляти великі обсяги продукції у максимально ефективний спосіб. Це призвело до значного посилення концентрації та спеціалізації виробництва, змінило співвідношення факторів виробництва, спричинило структурну перебудову сільського господарства та запровадило нову організацію виробничих процесів. Завдяки збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції, модернізоване сільське господарство дозволило прогодувати все більше людей у світі та зменшити проблему голоду за останні кілька десятиліть. Однак процеси індустріалізації та модернізації аграрного сектору значною мірою порушили екологічну рівновагу. Індустріалізація сільського господарства призвела до різкого скорочення кількості сільськогосподарських підприємств та скорочення зайнятості в ньому. Це відображається у збільшенні міграції з сільської місцевості та зростанні

проблеми як відкритого, так і прихованого безробіття. Саме тому питання подальшої модернізації аграрної сфери економіки в контексті сталого розвитку в сучасних умовах є надзвичайно актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інноваційного розвитку та модернізації аграрної сфери економіки є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них доцільно виділити праці О. Бородіної, К. Бужимської, О. Захарчука, В. Ляшенка, О. Кириченко, А. Чухно, S. Baek, K. Verney, V. Brugger, K. Hannan та ін. Проблеми сталого розвитку теж широко досліджуються на сучасному етапі розвитку суспільства. Відомими дослідниками цієї сфери є А. Бурляй, В. Іванченко, О. Фраєр, О. Шпикуляк та ін. Проте питання модернізації аграрної сфери економіки в контексті сталого розвитку потребують більш детального вивчення.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження є сукупність концепцій, теорій та підходів, що забезпечують систематичне розуміння процесів модернізації та їх впливу на аграрний сектор і суспільство, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, провідних фахівців у галузі модернізації сільського господарства та сталого розвитку суспільства.

Результати досліджень. Модернізація аграрної сфери – це постійний, безперервний процес, який є змістом усього розвитку сільського господарства та сільських територій. Безперервне створення та впровадження нових технологій використовується як стандарт, що відрізняє сучасне сільське господарство від традиційного. Сільське господарство в економічно розвинених країнах значно змінилося завдяки прогресу в широкому сенсі. Застосування нових рішень у сфері організації аграрних підприємств, нової техніки і технологій виробництва дозволило збільшити обсяги виробництва, зменшити зайнятість та важкість праці поліпшити якість одержуваної продукції, а також зменшити негативний вплив сільського господарства на навколишнє середовище. Крім підвищення ефективності сільського господарства, розвиток в сільському господарстві сприяє зниженню рівня ризикованості аграрного виробництва.

Згідно з Енциклопедією сучасної України, слово «модернізація» походить з французької мови, де *modernisation* означає «сучасний», «оновлений» [1]. З цієї причини в літературі існує думка, що модернізація є опозиційним поняттям до терміну «традиція». Традиція виражає поведінку, закріплену в повсякденному житті, старі норми і правила поведінки, вірування, звички, звичаї, тоді як модернізація асоціюється з сучасністю, змінами, новими знаннями, новими цінностями, моделями поведінки, технологіями, що ведуть до покращення якості життя. За визначенням М. Балджи та О. Бойко, модернізація відображає процеси змін у технологічному та соціальному розвитку суспільства як на глобальному рівні, так і на рівні кожної країни, галузі та окремого підприємства, і супроводжується структурними та технологічними змінами у виробництві, інвестиційній та інноваційній діяльності, інституційному устрої держави та змісті економічної політики відповідно до нових сучасних вимог [2]. Такої ж думки дотримується О. Феєр, яка підкреслює, що модернізація – це «...

комплексний процес синхронних, якісних, інноваційних перетворень за всіма напрямками, застосуванням ефективних інструментів управління, спрямованих на забезпечення добробуту всіх членів суспільства та сталого розвитку» [3].

Модернізацію також можна розглядати як певний спосіб мислення в сучасних категоріях, формулювання думок і суджень, сукупність сучасних поглядів на способи ведення господарства і споживання. Термін «модернізація» є синонімом усіх видів прогресивних соціальних змін, в яких суспільство рухається по певній шкалі прогресу, досягаючи дедалі вищого рівня розвитку.

У процесі модернізації важливо визначити взаємозв'язок між термінами «відмінність», «зміна», «розвиток» та їхній вплив на процес модернізації. Відмінність розглядається в певний момент часу і стосується порівняння різних об'єктів. Відмінності можуть стосуватися кількісних та/або якісних характеристик. Виникнення відмінностей призводить до того, що відповідні об'єкти зазнають змін, під якими розуміють структурні перетворення, що відбуваються у певній послідовності. При цьому необхідно, щоб зміни структур були прогресивними. Сама зміна може проявлятися як позитивна варіація, але в цьому випадку вона розглядається як категорія розвитку. Під розвитком слід розуміти позитивні зміни, що відбуваються в об'єкті. Отже, модернізація – це послідовність цілеспрямованих, прогресивних змін, які передбачають впровадження та поширення сучасних, інноваційних рішень, спрямованих на трансформацію традиційних структур у сучасні [4–6].

Щодо модернізації аграрної сфери економіки, то необхідно виокремити такі складові:

- біологічний розвиток, включаючи вдосконалення видів рослин і тварин, а також збільшення їхньої кількості, включаючи використання технологій генної інженерії;
- технічний розвиток, що передбачає зміни в засобах виробництва та способах їх отримання. Це прогрес у техніко-виробничому сенсі (енергетичний, механічний, хімічний, будівельний, гідротехнічний, інформаційний);
- технологічний розвиток, пов'язаний з новими способами виробництва, новими виробничими технологіями;
- організаційний прогрес, пов'язаний зі змінами в організації сільського господарства та організації виробництва;
- соціально-економічний (аграрний, економічний, соціальний) розвиток, предметом якого є суспільні відносини, аграрний устрій тощо [7].

Розвиток галузі спричиняє, головним чином, наступні ефекти: зменшення витрат на виробництво одиниці продукції, кількісне збільшення виробництва та збільшення виробничого потенціалу. На наш погляд, у розвитку аграрного сектору важливо шукати системи сталого ведення сільського господарства, які б враховували економічні та екологічні цілі одночасно. Це завдання є складним, оскільки іноді ці цілі суперечать одна одній. З одного боку, необхідно досягти високих темпів підвищення ефективності виробництва, а з іншого – забезпечити справедливий розподіл доходів або врахувати екологічні міркування при прийнятті економічних рішень. Виявлення потенційних конфліктних сфер

дозволяє шукати компроміс, а також розробляти відповідну політику розвитку та політичні інструменти.

Слід також відкинути ідею про те, що економічне зростання нерозривно пов'язане з деградацією природних ресурсів, а відсутність зростання є збереженням природних ресурсів. Те ж саме стосується і сільського господарства. Процес модернізації, спрямований на підвищення ефективності виробництва, якщо він здійснюється відповідно до принципів сталого розвитку, дозволить зменшити негативні зовнішні ефекти.

Розвиток сільського господарства на основі інтенсивної моделі стикається з бар'єрами, пов'язаними з обмеженістю природних ресурсів та здатністю навколишнього середовища витримувати антропогенний вплив. За дослідженнями О. Чумаченка, «...впровадження технологій із від'ємною екологічністю, хоч і збільшить кількість продовольства, може стати екологічною уповільненою вибухівкою і мати тяжкі економічні наслідки» [8]. Іншим обмежувальним фактором для цієї моделі є необхідність враховувати зовнішні ефекти в економічних розрахунках сільського господарства, а також ефекти в соціально-культурному плані, включаючи вплив на якість життя в сільській місцевості. Крім того, основою для розвитку інтенсивного сільського господарства було переважно використання викопної енергії для механізації, зрошення, виробництва хімічних добрив і пестицидів, а також низькі ціни на викопне паливо. Сьогодні ціни на нафту і газ стрімко зростають, що призводить до менш сприятливої цінової структури для сільського господарства.

Радикальні зміни, що відбулися в сільському господарстві за останні 100 років, були результатом зовнішніх імпульсів, відповіддю на суспільні потреби. Важко прийняти тезу про те, що технології розвивалися і впроваджувалися у відповідь на зовнішні імпульси. Нові виробничі технології завдавали шкоди навколишньому середовищу, але це часто відбувалося через відсутність регулювання або стимулів для запобігання такій шкоді. Це відбувалося переважно через політичні помилки, неправильне функціонування інституцій та неефективну систему контролю і управління [9].

Розуміння обмежень інтенсивного сільського господарства та усвідомлення зростаючих екологічних і соціокультурних ризиків призвело до пошуку сталих систем ведення сільського господарства та шляхів його модернізації відповідно до принципів сталого розвитку.

Аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок, що концепція сталого сільського господарства передбачає необхідність досягнення трьох видів збалансованості:

– економічної, яка є основою економічного аналізу в сучасній економічній теорії і передбачає оптимальний розподіл факторів виробництва через ринковий механізм. Однак такий механізм розподілу сприяє виникненню негативних соціальних та екологічних наслідків;

– екологічної, яка передбачає самовідновлення природних ресурсів. У цій моделі природні ресурси розглядаються як суспільні блага;

– соціальної, що забезпечує добробут різних соціальних груп [10–12].

Тобто, стратегія модернізації сільського господарства повинна підтримувати баланс між економічними, екологічними та соціальними цілями (рис. 1).

Рис. 1. Основні засади модернізації аграрної сфери економіки в контексті сталого розвитку

Примітка: авторська розробка

Очікується, що модернізація сільського господарства забезпечить: підвищення продуктивності (без створення екологічних ризиків), скорочення бідності в сільській місцевості, продовольчу безпеку, підвищення прибутковості господарств, підвищення ефективності використання природних ресурсів, максимально можливе використання місцевих трудових ресурсів, мінімізацію відходів сільськогосподарського виробництва шляхом переробки та кращого використання побічної продукції, збільшення доданої вартості, що створюється сільськогосподарськими виробниками за рахунок збільшення обсягів переробки аграрної продукції, сприяння розвитку підприємництва у сільській місцевості з метою поглинання надлишкової робочої сили тощо.

Слід зазначити, що необхідність сталого розвитку в сільському господарстві мотивується не лише незадоволеністю нинішнім станом, а й вигодами, пов'язаними з впровадженням сучасних технологічних рішень, які є екологічно безпечними. Так, вирішення ризиків, пов'язаних з розвитком галузі, слід шукати, насамперед, у сучасних технологіях виробництва, які враховують екологічні аспекти. Використання технологій інтегрованого землеробства або точного землеробства зменшує тиск на навколишнє середовище при збереженні високої виробничої та економічної ефективності для забезпечення сталого розвитку, однак зростання населення планети зумовлює необхідність впровадження все більш ефективних технологій виробництва, і з цієї причини

такий спосіб ведення сільськогосподарського виробництва може мати маргінальне значення.

В забезпеченні сталого розвитку аграрного сектору важливу роль відіграють наукові дослідження, результати яких дозволяють впроваджувати рішення, спрямовані на пом'якшення багатьох негативних зовнішніх ефектів, пов'язаних із сучасним сільським господарством [13]. Турбота про навколишнє середовище призвела до технологічних розробок, спрямованих як на усунення, так і на запобігання негативному впливу сільського господарства на навколишнє середовище. Важливо також шукати оптимальні технологічні рішення, які враховують місцеві умови сільськогосподарського виробництва. Різноманітність природно-кліматичних і соціально-економічних умов свідчить про те, що технологічні рішення повинні бути диференційованими в просторі і часі та адаптованими до специфіки місця. Разом з тим, на наш погляд, не існує універсальних рішень проблем сільськогосподарського виробництва. Ключовим викликом для дослідників, політиків та місцевих активістів є розробка стратегій, які сприяють розвитку ініціативи та підприємництва серед сільськогосподарських виробників, полегшують адаптацію нових технологій та використання знань і практичних навичок аграріїв у розробці нових технологічних рішень.

Висновки. Таким чином, проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що модернізація аграрної сфери з урахуванням концепції сталого розвитку є нагальною потребою для забезпечення продовольчої безпеки та збереження довкілля у майбутньому. Основними засадами при проведенні модернізації галузі повинно бути балансування між трьома основними сферами – економічною, екологічною та соціальною. Надання переваги розвитку одній із названих сфер призведе до негативних наслідків у поступу інших сфер. Модернізація аграрної сфери з урахуванням принципів сталого розвитку може суттєво підвищити продуктивність, зберегти ресурси, зменшити викиди парникових газів та покращити якість життя.

Література:

1. Кутуєв П., Якубін О. Модернізація. *Енциклопедія Сучасної України, НАН України*, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-68279>.
2. Балджи М. Д., Бойко О. С. Сутність модернізації в контексті сучасної економічної категорії. 2015. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. №1. С. 64–67.
3. Феєр О. В. Модернізація як економічна категорія. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка*. 2016. № 1. С. 70–75.
4. Капліна А. С. Поняття “розвиток” у категоріальному апараті теорії розвитку. *Збірник наукових праць східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2012. №24 (2). С. 57–64.
5. Charlton B., Andras P. The modernization imperative. Imprint Academic, 2003.
6. Sharlamanov K. Modernization. *Populism as Meta Ideology*. Cham: Springer International Publishing, 2022. Pp. 95–113.

7. Бурляй А. П. *Організаційно-економічні засади екологізації аграрної сфери економіки України*: монографія. Умань. Видавець «Сочінський М. М.», 2019. 348 с.
8. Чумаченко О. М., Кривов'яз Є. В., Грегуль В. І. Екологічні наслідки інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. *Збалансоване природокористування*. 2020. №(4). С. 114–124.
9. Antle J. M., Ray S. Sustainable agricultural development. *Palgrave Studies in Agricultural Economics and Food Policy*. 1st ed. Palgrave Macmillan Cham. 2020. № 10. P. 978–983.
10. Шпикуляк О. Г., Іванченко В. О. Формування індексів та індикаторів сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві: теоретико-методичні підходи. *Економіка АПК*. 2020. № (9). С. 114–122.
11. Крюкова І. О., Степаненко С. В. Ефективність вітчизняного агробізнесу у призмі пріоритетів сталого розвитку. *Агросвіт*. 2022. №9–10. P. 3–12.
12. Bastan M., Ramazani Khorshid-Doust R., Delshad Sisi S., Ahmadvand A. Sustainable development of agriculture: a system dynamics model. *Kybernetes*. 2018. № 47(1). P. 142–162.
13. Merkel A. The role of science in sustainable development. *Science*. 1998. № 281(5375). P. 336–337.

References:

1. Kutuyev, P., Yakubin, O. (2019). Modernisation. *Encyclopaedia of Modern Ukraine, NAS of Ukraine, NTS*. K.: Institute of Encyclopaedic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: <https://esu.com.ua/article-68279>. [in Ukrainian].
2. Balji, M. D., Boyko, O. S. (2015). The essence of modernisation in the context of the modern economic category. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, no. 1, pp. 64–67. [in Ukrainian].
3. Feyer, O. V. (2016). Modernisation as an economic category. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University*. Ser: Economics, no. 1, pp. 70–75.
4. Kaplina, A. S. (2012). The concept of ‘development’ in the categorical apparatus of the theory of development. *Collection of scientific works of the East Ukrainian National University named after V. Dahl*, no. 24 (2), pp. 57–64. [in Ukrainian].
5. Charlton, B., Andras, P. (2003). *The modernization imperative*. Imprint Academic.
6. Sharlamanov, K. (2022). *Modernization. Populism as Meta Ideology*. Cham: Springer International Publishing. Pp. 95–113.
7. Burliai, A. P. (2019). Organizational and economic principles of greening the agricultural sector of Ukraine. Uman: Publisher “Sochinsky M. M.”. 348 p. [in Ukrainian].
8. Chumachenko, O. M., Kryvovvaz, E. V., Gregul, V. I. (2020). Environmental impacts of agricultural production intensification. *Balanced nature management*, no. 4, pp. 114–124. [in Ukrainian].
9. Antle, J. M., Ray, S. (2020). Sustainable agricultural development. *Palgrave Studies in Agricultural Economics and Food Policy*. 1st ed. Palgrave Macmillan Cham, no. 10, pp. 978–983.

10. Shpykuliak, O. G., Ivanchenko, V. O. (2020). Formation of indices and indicators of sustainable development of entrepreneurship in agriculture: theoretical and methodological approaches. *Ekonomika APK*, no. 9, pp. 114–122. [in Ukrainian].
11. Kryukova, I. O., Stepanenko, S. V. (2022). Efficiency of domestic agribusiness in the prism of sustainable development priorities. *Agrosvit*, no. 9–10, pp. 3–12. [in Ukrainian].
12. Bastan, M., Ramazani Khorshid-Doust, R., Delshad Sisi, S., Ahmadvand, A. (2018). Sustainable development of agriculture: a system dynamics model. *Kybernetes*, no. 47(1), pp. 142–162.
13. Merkel, A. (1998). The role of science in sustainable development. *Science*, no. 281(5375), pp. 336–337.

Annotation

Smolii L., Riabokuchma V., Shtelmach O.

Analysis of migration processes: risks for Ukrainian agriculture.

Industrialisation and modernisation have significantly changed agriculture, making it more technological and efficient. This has led to a significant increase in production, but also to a disturbance in the ecological balance, a reduction in employment in the sector and migration from rural areas. Therefore, the issue of further modernisation of the agricultural sector in line with the concept of sustainable development is extremely relevant.

Modernisation of the agricultural sector is an ongoing process that involves the introduction of new technologies, increasing production efficiency and reducing the negative impact on the environment. There are five components of agricultural modernisation: biological, technical, technological, organisational and socio-economic development. The development of agriculture based on an intensive model faces barriers related to the limited natural resources and the ability of the environment to withstand anthropogenic impact. Growing environmental and socio-cultural risks have led to the search for sustainable farming systems.

The concept of sustainable agriculture involves achieving three types of balance: economic, environmental and social. Modernisation of the agricultural sector should maintain a balance between these three goals. It is expected that modernisation of agriculture will ensure increased productivity without creating environmental risks; reduced rural poverty; food security; increased profitability of farms; efficient use of natural resources; maximum use of local labour resources; minimisation of agricultural waste; increased value added by agricultural producers; promotion of entrepreneurship in rural areas. The need for sustainable development is motivated not only by dissatisfaction with the current state of affairs, but also by the benefits of introducing environmentally friendly technologies. Modernisation of the agricultural sector in line with the concept of sustainable development is a key factor in ensuring food security, preserving the environment and improving the lives of people in rural areas. This is a complex process that requires a comprehensive approach, including the introduction of new technologies, the development of science, the promotion of entrepreneurship and adaptation to local conditions.

Key words: *agricultural sector of the economy, modernisation, intensification, sustainable development, innovation, development, agriculture, economy.*